

ARCHEOLOGIE

knižní malby. Skladbou vystavených exponátů je tedy zcela zřejmé, že mapuje především sochařskou produkci ústeckého regionu a ostatní umělecké obory mají spíše doplňkovou funkci. Jednotlivá hesla disponují kvalitně zpracovaným záhlavím s údaji o provenienci, materiálu, případném restaurování a dnešním uložení předmětů, úroveň samotných textů je však bohužel poněkud nevyvážená. Vedle stručných, ale obsažných hesel s detailnějšími rozbory proveniencie, stylové polohy a datování, hypotézami o autorském určení a dalšími informacemi narazí občas čtenář pouze na zevrubný popis formálních prvků uměleckých děl, což se jeví vzhledem ke kvalitním fotografickým reprodukcím jako poněkud zbytečné. Naopak u těchto hesel zpravidla chybí bližší stylové zařazení s případným odkazem na konkrétní analogie. Tento nedostatek lze částečně omluvit skutečností, že jde o předměty slabší umělecké kvality, u kterých je hledání jasnějších stylových vazeb problematické (například Madona z Mojžíře, sv. Anna z Dolních Zálezel a další). Určitý problém také představují chybějící bibliografie u jednotlivých prezentovaných předmětů. Některá umělecká díla jsou zde přitom publikována vůbec poprvé, což nemusí být z výše uvedeného důvodu na první pohled patrné.

Příjemným bonusem je závěrečná kapitola, věnovaná dosavadním výsledkům restaurování sochy sv. Anny Samotřetí z ústeckého kostela Nanebevzetí Panny Marie z doby kolem roku 1520. Ta byla na výstavě vystavena ve stavu rozpracovaného snímání přemaleb, tmelení a retuše původní polychromie. Návštěvník se tak mohl, stejně jako čtenář katalogu, detailněji seznámit jak s dobovými technologiemi sochařství pozdní gotiky, tak se způsobem restaurování sochařských památek v dnešní době.

Přínosnost katalogu, který přibližuje středověký památkový fond severozápadních Čech, spočívá především v revizi heuristické práce a představení výsledků probíhajícího bádání. Nezbyvá než se těšit na hlavní výstup rozsáhlého projektu v podobě plánované výstavy v Národní galerii.

MATĚJ POSPÍŠIL

Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle, hg. Lumír POLÁČEK – Jana MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Archeologický ústav AV ČR, Brno 2010 (= Internationale Tagungen in Mikulčice 8)

424 s., ISBN 978-80-86023-92-2

Už letmé listování sborníkem, věnovaným raně středověké sakrální architektuře, navozuje několik obecných poznatků. Stavby, které byly před více než půlstoletím dostupné např. Josefu Cibulkovi, představují jen zlomek dnes známého fondu. Pouze nepatrnou část z „nových“ kostelů ovšem tvoří stojící stavby či jejich torza – většina znovu spatřila světlo světa teprve díky archeologickým výzkumům. Ty ovšem jen málokdy zachytí více než pouhé základy staveb (a někdy dokonce jen jejich negativy). Zájem o raně středověkou architekturu se tak čím dále zřetelněji přesouvá z pracoven uměleckých historiků na archeologická pracoviště a jistě není náhoda, že Anežka Merhautová nemá mezi našimi historiky umění nástupce. Jako autoři sborníku se tak z velké části profilují archeologové, byť někteří z nich stojí na oborovém rozhraní. Popsané tendence zřetelně odráží programový článek J. Maříkové-Kubkové, která – snad adekvátně současné situaci – akcentuje spíše analytické přístupy. O to větší očekávání vzbuzuje na závěr avizovaná řada *Handbuch zur Geschichte der Kunst in Ostmitteleuropa*, připravovaná GWZO v Lipsku, jejíž první díl se má věnovat období druhé poloviny druhého tisíciletí (W. Franzen).

Sborník obsahuje celkem 27 příspěvků odborníků z České republiky, Slovenska, Rakouska, Německa a Polska. Tři texty se poněkud vymykají dominantnímu zaměření. Studie M. Hladíka a M. Mazucha nabízí revizi dvou objektů v Mikulčicích, které po dlouhá desetiletí sloužily jako nesporný doklad paralelní existence křesťanství a „pohanství“ v hlavním centru Velké Moravy. Pečlivý rozbor nálezových situací však ukázal, že s velkomoravským pohanstvím to nemuselo být tak žhavé. Původní interpretace palisádového žlabu v poloze Kostelec stojí a padá na jeho funkční souvislosti s kostrami koní nalezenými uvnitř vymezeného areálu. Jejich vztah k objektu ovšem nelze ani prokázat, ani vyloučit. Druhý „kruhový kultovní objekt“ na severním předhradí

pak spolehlivě vznikl až v novověku a je zřejmě výtvořem přírody. Problém prostorové návaznosti křesťanských chrámů na místa „pohanského“ kultu u severozápadních Slovanů (kde jsou ovšem skutečně doložena) řeší E. Gringhuth-Dallmer. Poměrně častá kontinuita místa však podle něj primárně souvisí s vazbou center před- i křesťanského kultu na hradiště, tedy střediska moci. K podobným závěrům dospívá i F. Biermann, sumarizující současné znalosti o nejstarší sakrální architektuře ve stejném regionu.

V Mikulčicích bylo dosud identifikováno nejméně deset kostelních staveb situovaných jak uvnitř hradu, tak v jeho bezprostředním okolí. K nim je třeba dnes přičíst dosud stojící nevelký kostel sv. Margity v Kopčanech, vzdálený necelé dva kilometry východně od hradiště, jehož velkomoravské stáří spolehlivě prokázaly výzkumy posledních let (P. Baxa). V našem prostředí mimořádná koncentrace sakrální architektury dlouhodobě vyvolává závažné interpretační otázky. Výklad nejčastěji směřuje k fenoménu „privátních“ kostelů – část chrámů mohla být součástí sídel (dvorců) nejvyšší velkomoravské elity. Analýza L. Poláčka nedospívá v tomto ohledu k jednoznačnému závěru. Žádný z mikulčických kostelů nebyl zahrnut do nějakého jasně vymezeného areálu (podobně jako ve staroměstsko-uherskohradištské aglomeraci – L. Galuška). Rozsáhlý, palisádou ohrazený pravoúhlý útvar byl nově identifikován v Kopčanech; zdejší kostel se ale nacházel asi v padesátimetrovém odstupu od něj. Přestože situaci bude třeba v budoucnu ověřit, nelze vyloučit, že podobné řešení mohlo být poměrně obvyklé.

Jiným směrem se při výkladu kumulace sakrálních staveb vydala B. Pomfyová. Vychází z konceptu tzv. rodiny kostelů, navazujícího na pozdně antickou městskou římskou liturgii, která byla oživena a transformována v karolínském období. Jednotlivé sakrální stavby byly propojeny do jednoho liturgického celku v rámci církevního roku. Praktikování stacionární liturgie v Mikulčicích sice nelze vyloučit, nedomníváme se ale, že by výstavba zdejších kostelů (které jistě vznikaly v delším časovém horizontu) byla *primárně* motivována tímto sofistikovaným programem.

Nejnovější položku z oblasti jádra Velké Moravy představuje nevelká rotunda objevená na severovýchodním předhradí Pohanska u Břec-lavi (P. Čáp a kol.). Stavba měla zřejmě na první pohled budit dojem kamenné architektury, pod kamenným pláštěm se však skrývaly vyplétané proutěné stěny omazané hlínou. Sídlní a sociální kontext kostela je v současné době předmětem pokračujícího výzkumu.

Záchranné archeologické akce se dotkly v posledních letech i několika sakrálních staveb v Čechách. V Žatci se postupně podařilo v areálu raně středověkého hradiště identifikovat šest kostelů, datovaných především na základě přilehlých hřbitovů do 11. a 12. století (P. Čech – K. Chlusk-tíková). Tři z nich, situované v areálu opevněného předhradí, jsou hypoteticky spojovány se sídly elity, které se ovšem (podobně jako ve velkomoravském prostředí) jednoznačně doložit nepodařilo. Záchranné aktivity významně prohloubily i poznání Staré Boleslavi, která se za Břetislava I. stala významným církevním centrem (I. Boháčová). Vedle nově objeveného kostela neznámého zasvěcení přinesl výzkum indicie pro existenci další kamenné stavby někde v jádru hradiště – snad legendárního kostela Kosmy a Damiána. Aktivity v okolí baziliky sv. Václava posunuly – oproti starším hypotézám – původ dispozice chrámu již do doby Břetislava založení. Dnes tedy jde o nejstarší spolehlivě rekonstruovatelnou monumentální stavbu na našem území.

Většina příspěvků náleží ke specifickému archeologickému žánru „předběžných zpráv“, a slušelo by se tedy skončit otázkou, kdy se dočkáme kýžených analytických publikací jednotlivých objektů. Raději však vyjádřeme naději, že díky německé jazykové mutaci výsledky našeho bádání vstoupí do širšího evropského diskurzu. Dosud se to totiž příliš nedaří.

IVO ŠTEFAN

Vladislav RAZÍM, *Vízmburk. Raně gotický hrad a jeho proměny*, NPÚ-ÚOP středních Čech v Praze, Praha 2012 (= Příloha časopisu *Průzkumy památek*)

158 s., ISBN 978-80-86516-47-9

Jan KOŠTÁL a kolektiv, *Vízmburk, příběh ztraceného hradu*, Sdružení pro Vízmburk, Havlovice 2013

225 s., ISBN 978-80-260-3487-2

Nestává se příliš často, aby o jednom hradě vyšly v krátké době dvě monografie. Původní ideou bylo vydat jedinou kolektivní publikaci pod záštitou občanského Sdružení pro Vízmburk, které od roku 2002 usiluje o obnovu hradu a dohledává roztroušenou dokumentaci a nálezy z archeologického výzkumu Antonína Hejny. Autory této knihy měli